

A Székely Nemzeti Múzeum rövid története 1890—1900-ig.

Az 1890 évvel új korszak nyílt meg a Székely Nemzeti Múzeum történetében. A múzeum gyűjteményei ugyanis ekkor jutottak a Székely Mikó-kollegium előjáróságának gondozása és kezelése alá ama szerződés alapján, a melyet a felügyelő-bizottság 1890. szept. 11-ikén kötött a Székely Mikó-kollegium előjáróságával. E szerződés értelmében a felügyelő-bizottság a múzeum gondozását és kezeltetését a következő feltételek mellett bízta a kollegiumi előjáróságra: *a)* a kollegiumi előjáróság a múzeum ideiglenes kezelését, illetőleg a múzeumóri teendőket a tanári karnak arra alkalmas szakemberei közül választott vagy választottak által gyakorolja. *b)* A felügyelő-bizottság a kollegiumban most is benn levő múzeumnak elhelyezésére szolgáló oly helyiségért, mely a czélnak megfelel és a látogatók által megközelíthető terjedelemmel bir. évenként 300 forint; múzeumóri fizetésül — beleértve a takarítással járó szolgálatot is — szintén 300 forint s így összesen 600 forint adására kötelezi magát. *c)* A felügyelő-bizottság, ha a múzeum elszállásolása vagy kezelése felől másként intézkednék, azt egy évvel megelőzőleg a kollegium előjáróságának tudomására hozza. Fenttartatik a jog a kollegiumi előjáróságnak is, hogy egy évi előleges felmondással ezen szerződést bármikor megszüntethesse.

A múzeum ügyeinek vezetése azonban — az 1881-ben hozott alapszabályok értelmében — továbbra is a felügyelő-bizottság és az igazgató-választmány hatáskörében marad.

A kollegium előjárósága 1891. január 1-től kezdődőleg Domján István, dr. Székely Bendegúz és Várkonyi Endre rendes tanárokat bízta meg a múzeum kezelésével, a kik a gyűjteményeket Benke István ideiglenes múzeumórtól még 1890. decz. 30-án átvették s maguk között a teendőket

következőleg osztották be: Domján I. a történelem tanára kezeli a könyvtárt, az okmány-gyűjteményt, az őskori régiségeket és az ethnographiai osztályt; dr. Székely Bendegúz a természetrajz tanára a természetrajzi osztályt; Várkonyi Endre a classica-philologia tanára pedig a római régiségeket, az érem-gyűjteményt és az 1848—49-iki emlékek gyűjteményét. Az irodai s egyéb teendőket pedig havonként felváltva végzik.

A múzeumörök működése első sorban a meglevő és ujonnan érkező tárgyak elhelyezésére irányult, de e munkájukat is megzavarta az év közepén szükségessé vált költözködés.

A kollegium keletre nyuló szárnyának kiépítése miatt ugyanis az eddigi helyiséget le kellett bontatni s e miatt a gyűjteményeket onnan ki kellett költöztetni. Az előjáróság e célra a kollegium épületének a piacz felőli részén levő s addig czukrász-boltnak használt fő- és mellékhelyiségeket jelölté ki, a hol jelenleg a múzeum régiségtára van berendezve. A költözködést a múzeumörök június 15-től július 15-ig hajtották végre s ezen idő alatt az elrendezkedéssel is előrehaladtak annyira, hogy a múzeum helyiségét július 19-én ismét megnyithatták a látogatók számára. A következő évben azonban, mivel a kollegiumi építkezés miatt a múzeum mellékhelyiségeit is le kellett bontatni, a gyűjtemények egyrészét ismét más helyre költöztették. Ekkor (1892 júliusában) került a könyvtár a jelenlegi helyiségébe, azaz a kollegiumi épület keletre nyuló szárnyának egyik földszinti termébe.

A gyűjteményeknek az újabb helyiségekben való szakszerű elhelyezése sok fáradsággal járt s csak lassan haladhatott előre, minthogy a múzeumörök közül dr. Székely B., a ki már 1891. második felében kollegiumi igazgató lett, a következő évben lemondott e megbízatásáról s így a rendezés teendői a más két ór között oszlottak meg. Két év mulva Várkonyi Endre halála után (1894. október 30.), — a ki múzeumunk érdekében négy évig nemcsak benn a falak között, hanem künn társadalmi téren is buzgón működött és különösen az 1848—49-es emlékek gyűjteményét több értékes tárggyal gyarapította — a Domján István vállaira nehezedett az egész múzeum kezelése az iroda- és igazgató-választmányi jegyzőség összes teendőivel egyetemben.

Domján István a régiségtár tárgyainak az újabb helyiségben való elhelyezése és konzerválása után az igazgató-választmány megbízására első sorban 1894—1897. végéig a

könyvtárt rendezi. A könyvekről czédula-katalogust készít és az egyes műveket, a melyeknek száma akkor mintegy 4500 volt, lehetőleg szak szerint törekszik elhelyezni s jól lehet e törekvése a hely szűke miatt csak részben sikerülhetett, a főczél mégis el van érve, a mennyiben a czédula-katalogus alapján bármelyik művet könnyen meg lehet találni. A műveknek körülbelül $\frac{2}{3}$ -ad része XVI—XVIII. századbéli nyomtatvány, s van köztük több, mint száz kötet kézirat, melyeknek érdekességét és a székely kultúra tekintetéből való fontosságát növeli az a körülmény, hogy legnagyobb részük a háromszéki székely-családok tulajdona volt s mint e családok adományai jutottak múzeumunkba.

A könyvtár rendezése után 1898-ban a Hatolykai Potsa-, a Nyujtódi és Alsó-csernátoni Damokos és a Csikszentmártoni Balázs alias Literati Szabó-család oklevéltárát rendezte. A kisebb családok okleveleit az ugynevezett nagy levéltárba osztotta be, a melynek kijavítását és rendezését szintén ebben az évben fejezte be; az okleveleket pontos időrendben (évek, hónapok és napok szerint) helyezve el s a genealogiai táblázatokat és a pergamenre irt nemes leveleket külön csomagba osztva be.

Kemény papirtáblába összekötött husz vaskos csomag foglalja magában a nagy levéltár okleveleit, a melyeknek száma körülbelől 5000-re tehető.

1899-ben a Csikszentmártoni Balázs alias Literati Szabó-család oklevéltárából a Csikszentmártoni Szabó József által ajándékozott oklevelek kivonatolását hajtja végre az adományozó főur óhajására.

1900-ban pedig az éremgyűjtemény rendezéséhez teszi meg az előkészületeket.

A felügyelő-bizottságnak és az igazgató-választmánynak a múzeum egyéb ügyeire vonatkozó működését a következő négy pont alá foglalhatjuk össze, u. m.: 1. az újabb szervezkedésre; 2. az anyagi ügyek rendezésére s fejlesztésére; 3. az állandó csarnok létesítésére; 4. a gyűjtemények ismertetésére s gyarapítására vonatkozó intézkedések.

1. A felügyelő-bizottság tagjai 1891. május 3-ikán utolsó alkalommal gyültek össze Ettől fogva a bizottság jogkörét Háromszékvármegye főispánja, mint felügyelő-bizottsági elnök gyakorolja, a ki Daniel Gábor udvarhelyvármegyei főispánnak országgyűlési képviselővé választatása után lett az alapszabályok értelmében elnöke a felügyelő-bizottságnak. Így az igazgató-választmánynak újra szervezése alkalmával, 1893-ban már elnöki uton intézkedik,

midőn a választmánynak elhalt, vagy városunkból eltávozott tagjai helyett a régi tagok mellé ujakul ifj. Gödri Ferencz városi főjegyzőt, Gyárfás Győző főmérnököt, Fejér Manó róm kath. plébánost és dr. Székely Bendegúz Mikó-kollegiumi igazgatót nevezi ki. Ugyanakkor arról is értesíti az igazgató-választmányt, hogy a felügyelő-bizottság nevében a Székely Közművelődési és Közgazdasági Egyl. elnökének választmányi tagul való kinevezésre dr. Künnle Tivadar ügyvédet ajánlotta.

E kinevezés megtörténte után az igazgató-választmány 1893 július 17-iki ülésében elnöknek Málík József polgári leányiskolai igazgatót, jegyzőnek pedig Várkonyi Endre múzeum-őrt választván meg, a régi tagokkal együtt következőleg alakul újra: Elnök Málík József, jegyző Várkonyi Endre. Választmányi tagok: Id. Bartha Imre árapataki földbirtokos, az alapító urnő megbizottja, Fejér Manó, ifj. Gödri Ferencz, Gyárfás Győző, Horváth István, dr. Künnle Tivadar, dr. Székely Bendegúz, Zayzon Béla, Kónya Gábor, mint a Sz. N. Múzeum pénztárosa* és Domján István, mint múzeum-őr.

2. Az újra szervezett igazgató-választmánynak első teendője a múzeum *anyagi ügyeinek rendezése* volt.

A Sz. N. Múzeum megalapításakor ugyanis Háromszék-vármegye a tanulmányi alapból évi 700, Csikvármegye 100 és Udvarhelyvármegye pedig kerek számban 45 forint fentartási segélyt szavazott meg. Ezen összegekből és az özv. Cserey Jánosné, sz. Zathureczky Emilia alapító urnő 1000 forintos alapítványának 6%-os kamataiból tartotta fenn magát a múzeum 1882-ig. Ettől kezdve azonban Csik- és Udvarhelyvármegye a felajánlott összeget nem fizette, sőt a Háromszék-vármegye által felajánlott 700 forintból is, — minthogy az igazgató választmány az illető években nem tartott üléseket, — 1885—1889-ig évenként csak a múzeum-őr fizetése 500 forint, a Székely Mikó-kollegiummal kötött szerződés után 1890—1892-ig pedig csak a kollegiumnak fizetett évi 600 forint utalványoztatott ki.

Az anyagi ügyek rendezése érdekében tehát az igazgató-választmány első sorban Csik- és Udvarhelyvármegye törvényhatóságait keresi meg a felügyelő-bizottság útján a felajánlott fentartási segély folyósítása végett, de a többszöri felszólításnak se lett eredménye. Azután pedig Háromszék-vármegye törvényhatóságánál tesz lépéseket az 1885—1889-ig évi 200, összesen 1000 forint és az 1890—1892-ig évi 100,

* Kinek 1895-ben történt nyugdíjba vonulása után *Kovács László* megyei pénztárnok lett múzeumi pénztárossá.

összesen 300 forint ki nem utalt fentartási segély biztosítása céljából. A szóban forgó összegeket a vármegye törvényhatósága a felügyelő-bizottság elnökének intézkedésére készséggel ki is utalta s a múzeum pénztárosa azokat a „Székely Nemzeti Múzeum tartalékalapja“ czimen takarékpénztárba helyezte.

Időközben 1893. végén a fentartási költségek fedezésére egy alapítványt is kapott a múzeum br. Szentkereszty Stephanie ő méltóságától. A nemesszívü bárónő ugyanis ekkor tette le 100 forintos alapítványát „Zágoni br. Szentkereszty Ferencz alapítvány“ czimen testvérének kegyeletes emlékére.

Az 1897. évben pedig a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter ur kegyeskedett múzeumunk számára 200 forint rendkívüli államsegélyt utalványozni.

A következő évben a Székely Nemzeti Múzeumnak kulturális hivatását följejtve újabb és nagyobb államsegélyért folyamodik a felügyelő-bizottság, de kérése fedezet hiány miatt nem volt teljesíthető.

1898-ban a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének a felhívására múzeumunk szellemi és anyagi ügyeinek előmozdítása végett mindennemü gyűjteményei tekintetében alárendeli magát az állami felügyeletnek s ugyanakkor a nevezett főfelügyelőségnek támogatását kéri minden irányban.

Az országos főfelügyelőség a múzeum hivatásának megvalósítására készséggel felajánlja közreműködését s jelezi, hogy a felügyelő-bizottság elnökének kérését is teljesíti, a mennyiben fölfogja kérni mind a vallás- és közoktatásügyi miniszter urat, mind pedig Csik- és Udvarhelyvármegyék törvényhatóságait, hogy azon összeget, melyet Háromszék-vármegye közönségének áldozatkészsége a múzeum csarnokára eddig összegyűjtött, hozzájárulásukkal kiegészítsék.

Az állami felügyeletnek áldásos voltát a következők már eddig is eléggé igazolták, a mennyiben éppen az országos főfelügyelőségnek ajánlatára a vallás- és közoktatásügyi miniszter ur a múzeumunkat 1900-ban 600, 1901-ben pedig 1200 korona államsegélyben részesítette.

3. A Székely Nemzeti Múzeum *állandó csarnokának létesítése* végett — Háromszék-vármegye főispánjának lelkes kezdeményezésére — 1890-ben indított társadalmi mozgalomnak* fényes eredménye lett.

* Részletes leírását lásd a Székely Nemzeti Múzeum Értesítője I. Rész 31—39. lapjain.

A felügyelő bizottság 1891. május 3-iki gyűlésében örömmel veszi tudomásul Háromszékvármegye főispánjának az egy évi gyűjtés eredményéről szóló előterjesztését, a mely szerint addig a napig 6256 forint 92 kr gyűlt össze. A gyűjtés azután is nemes buzgósággal foly tovább s a Székelyföld áldozatkész közönsége a Székely Nemzeti Múzeum állandó csarnokának szükségességét elismerve és méltányolva, közadakozásból és más társadalmi mozgalom útján az 1901 év végéig több, mint 28,000 koronát gyűjtött össze a nemes célra.*

1894-ben a múzeum csarnok eszméje egy lépéssel közelebb jutott megvalósulásához. Ebben az évben t. i. az igazgató-választmány kezdeményezésére és a felügyelő-bizottság elnökének buzgó támogatása folytán egyfelől a Székely Művelődési és Közgazdasági Egylet a Székely Nemzeti Múzeum állandó elhelyezésére szolgáló épület létesíthetéseire 5000 forint alapítványt ajánl föl, melynek kiutalványozását akkor teljesíti, mikor a csarnok tervrajza megtekintés végett bemutatatik és az építkezés egyfolytában való bevégzése biztosítva lesz. Másfelől pedig Háromszékvármegye törvényhatósága az igazgató választmány kérésére határozatilag kimondja, hogy a vármegye közönsége az állandó csarnok emelésére vonatkozó törekvést a legmelegbben pártolja s annak megvalósítása végett a Székely Mikó-kollegiummal szemben fekvő s a vármegyei tanulmányi alap tulajdonát képező telken azt a földszintes épületet, mely jelenleg az árvászek és a járásbiróság czéljaira szolgál, a már szerzett jogok épségben tartásával készséggel átengedi s e végett a vármegye alispánját megbizza, hogy ez iránt a vallás- és közoktatásügyi miniszter ur jóváhagyását előzetesen kérje ki.

Ugyancsak Háromszékvármegye törvényhatósága néhány évvel később, 1898-ban elhatározza, hogy a vármegyei tanalap tőke vagyonából a csarnok építési költségeinek fedezésére a múzeum helyiségeiért jelenleg is fizetett évi 300 forint haszonbért 6000 forinttal meg fogja váltani s az építés megkezdésekor kifogja fizetni.

E határozatot a vallás- és közoktatásügyi miniszter ur is jóváhagyá 23.600—1899. sz. a. magas rendeletével.

Ily előzmények után a felügyelő bizottság elnöke: Potsa József cs. és kir. kamarás, v. b. t. t., főispán, — mint-hogy a Háromszékvármegye törvényhatósága által följán-

* Lásd jelen Értesítő 14. lapját.

lott területnek átengedése iránt a vallás és közoktatásügyi miniszter úr jóváhagyása még nem érkezett volt le, — a múzeum csarnok számára egy újabb területet szemel ki a piacztéri felső sétatérrel leendő szerpentin-ut kanyarulatában s az ideépitendő csarnok tervrajzát 1898-ban Huszka József fővárosi tanárral székely-magyar stílusban el is készíteti. A tervrajzot pedig a Történelmi Társulatnak és az Országos Mérnök- és Építész-Egyletnek véleményezés végett még abban az évben felküldi. A Történelmi Társulat jóváhagyása és az Országos Mérnök- és Építész-Egylet azon ajánlatának teljesítése után, — hogy a homlokzat magyar stílusban terjesztessék ki összhangzóan az egész épületre, — 1899-ben a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének is beküldi felülvizsgálat végett, hogy abban a nevezett főfelügyelőség óhajta szerint olyan múzeumi szempontok is érvényesülhessenek, a melyekre az előbb említett testületek nem lehettek tekintettel.

Az országos főfelügyelőség a kiszemelt területet alakja és kicsiny terjedelme miatt kifogásolja s egyúttal észrevételeit a tervrajzra vonatkozólag is megteszi. A felügyelő-bizottság elnöke pedig a főfelügyelőség által felsorolt utasítások megfontolása alapján — miután időközben a Háromszékvarmegye törvényhatósági bizottságának előterjesztésére a vármegyei tanulmány-alap tulajdonát képező telekből megfelelő területnek az építés céljaira való átengedését mind az igazságügyi-, mind pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter ur engedélyezte, — a csarnok helyét illetőleg ismét visszatér az eredeti tervhez és a gyűjtemények elhelyezése, kezelése s a jövő gyarapodás érdekében legcélszerűbbnek tartván, hogy a csarnok a Huszka József tanár tervrajza székely motívumainak megtartása mellett az árvaszéki épület fölébe építtessék, mert így a múzeum csarnoka egyúttal a város ezen pontjának külső díszét is nagymértékben emelné. — a tervrajznak ily értelemben való elkészítésére Gyárfás Győző kir. főmérnököt felkéri.

4. Az igazgató-választmány figyelme a gyűjtemények ismeretelésére és gyarapítására is kiterjedt. A gyűjtemények ismeretése végett adja ki Nagy Géza múzeumőr szerkesztése alatt az igazgató-választmány 1890-ben a Székely Nemzeti Múzeum Értesítőjének I. részét, melyben a szerkesztő egyfelől a múzeum történetét foglalja össze az alapítástól 1889-ig, másfelől az egyes gyűjteményeket ismerteti kritikai tanulmány kíséretében, végül pedig az 1879—1889-ig beérkezett adományokat sorolja föl az adakozók nevének betürendjében. 1891-ben megjelenik az Értesítő II. része is, a székely

népet érdeklő tudományos ismertetésekkel és értekezésekkel. Ezen az uton tudományt szereznek gyűjteményeinkről a hazai nagyobb könyvtárak és tudományos testületek is s a nevezetesebb codexek, könyvek és értékesebb tárgyaknak kikölcsönzése s tudományos felhasználása végett összekötetésbe is jöttek múzeumunkkal.

A gyűjtemények szélesebb körben való megismertetésére is kedvező alkalom nyílt az 1896-iki ezredéves országos kiállítás évében. Múzeumunk 95 tárggyal vett részt e kiállításon s nemcsak mennyiség, hanem minőség tekintetében is figyelemre méltó helyet foglalt el mindenik korszak csoportjában a vidéki múzeumok között. Hasonló számú tárgyat állított ki 1900-ban a székely nép kulturális multjának illusztrálása végett a párisi nemzetközi kiállításon s mind a két helyen megfelelő elismerésben részesült.

A gyűjteményeknek vásárlás utján való gyarapítása terén a fentartási alap csekélysége miatt az igazgató-választmány csak kisebb beszerzésekre szorítkozhatott. Ily körülmények között mindössze csak két nagyobb vásárlást említhetünk fel: 1898-ban szerezte meg múzeumunk „Fejér György: Codex diplomaticus“-át a supplementumokkal együtt 44 kötetben 1200 koronával. Ugyanebben az évben vette meg az igazgató-választmány a 140 drb ezüst és 23 drb rézéből álló illyefalvi éremleletet 400 koronával néhai Révay Lajos sepsi-szentgyörgyi ev. ref. lelkész örököseitől. (Ismertetését lásd a Sz. N. Múzeum Értesítője II. rész 4—8. lapjain). Ezekről eltekintve múzeumunk gyűjteményeinek gyarapodása a legnagyobb részben a székely nép multja iránt lelkesülő adakozók áldozatkészségének köszönhető.

Az igazgató-választmány a beérkezett adományokat hazafiui köszönetének nyilvánítása mellett az évi jelentésekben és a „Székely Nemzet“-ben annak idején el is számolta, de nem zárhatjuk le rövid ismertetésünket a nélkül, hogy e helyen is köszönetet ne mondjunk mindazoknak, a kik a múzeum fejlődését kegyes adományaikkal szivesek voltak elősegíteni.

Fogadják tehát a nemes szívű adakozók múzeumunk felügyelő-bizottságának és igazgató-választmányának hálás köszönetét. Vajha a közönség eddig tapasztalt áldozatkészségének fokozódása folytán a székely nép dicső multjához méltóan valósíthatná meg a Székely Nemzeti Múzeum kulturális hivatását!

Péter Mózes,
múzeumőr.